

УДК 347.19

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2020-38-100-107>

Особливості окремих складних форм правосуб'єктності юридичних осіб

Цьомра В.Ю.

Аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ, вулиця Табірна, 30-32, 03113, Україна

тел.: (097) 668-80-27, e-mail: pacta.ts@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2331-9084

Features of some complex forms of legal personality of legal entities

Tsyomra V.Y.

Postgraduate student, «KROK» University

б 30-32 Tabirna St, Kyiv 03113, Ukraine

тел.: (097) 668-80-27, e-mail: pacta.ts@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2331-9084

Анотація. Правосуб'єктність юридичних осіб (колективних суб'єктів правовідносин) — це правоздатність і дієздатність державних і недержавних організацій: державних органів, державних підприємств і установ, громадських об'єднань, комерційних (господарських) корпорацій, релігійних організацій та ін. Юридична особа — організація, що має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, арбітражному або третейському суді. Юридична особа — це не будь-який колективний суб'єкт, а колективний суб'єкт у певній галузі діяльності — господарській, соціально-культурній, змістом якої є товарно-грошові відносини, участь у цивільному (майновому) обороті. Статусом юридичної особи комерційні і неко-мерційні організації наділяються за законом. Разом з тим обсяг цивільної правоздатності юридичної особи не є безмежним, оскільки визначається її установчими документами. Це означає, що комерційні організації, якщо в їх установчих документах не міститься вичерпний перелік видів діяльності, яку вони можуть здійснювати, можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, не забороненою законом. Реалізуючи власну правоздатність, юридична особа може укласти будь-які угоди. Проте якщо, наприклад, статутом юридичної особи визначений вичерпний перелік можливих видів її діяльності — вона наділена спеціальною правоздатністю, виходити за межі якої не має права. Укладені такою юридичною особою за межами її правоздатності правочини є недійсними. Обмеження цивільної правоздатності юридичних осіб може мати місце за рішенням суду у випадках, спеціально передбачених законом. Стаття присвячена аналізу особливих та складних форм правосуб'єктності юридичних осіб з можливістю контролю чи обмеження їх правосуб'єктності. Розглянуто основні форми контролю правосуб'єктності учасників таких складних юридичних осіб як холдинги. Досліджено договірну та позадоговірну фор-

ми обмеження правосуб'єктності юридичних осіб. Висвітлено основні ознаки та особливості обмеження та контролю правосуб'єктності. Розглянуто основні недоліки розуміння та застосування досліджуваного інституту в Україні. Обґрунтовано необхідність подальших загальнотеоретичних та прикладних досліджень у цій сфері.

Ключові слова: юридична особа, правосуб'єктність, обмеження правосуб'єктності, контроль правосуб'єктності, холдинг, організаційно-господарські договори.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Annotation. The article is devoted to the analysis of special and complex forms of legal personality of legal entities with the possibility of controlling or limiting their legal personality. The evolution of scientific thought and the development of new legal forms are pushing modern scholars and practitioners to study in more detail such a complex phenomenon as a legal entity and its legal personality. The basic forms of control over the legal personality of participants of such complex legal entities as holdings are considered. The main features of holdings and their differences from the associations of legal entities are described. Contractual and non-contractual forms of limitation of legal personality of legal entities are investigated. The main features and features of the limitation and control of legal personality are highlighted. The influence of external factors on the formation of the volume and content of the legal personality of legal entities is covered. The main shortcomings of understanding and application of the institute of limitation and controlling of legal personality of legal entities in Ukraine are considered. The study of such a complex phenomenon as a legal entity should not stop at the achievements of legal opinion and legislative regulation of the present. The need for further general theoretical and applied research in this field is substantiated. The analysis of a legal institute of legal personality of a legal entity, its new forms, and manifestations, limiting or restraining factors, should give new impetus for transformation, development, and change of already existing forms. Studying and understanding those factors that may limit the legal personality of a legal entity is critically necessary. This research balances on the fine line of general theoretical and applied legal research but is of considerable interest from the theory of law for the development of new forms and ideas for the development of the institution of legal personality.

Keywords: legal entity, legal personality, limitation of legal personality, control of legal personality, holding, organizational and economic contracts.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 9

Постановка проблеми

Еволюція наукової думки та розвиток нових правових форм штовхає сучасних науковців та практиків до більш детального вивчення такого складного феномену як юридична особа. В контексті розвитку та змін економічних форм господарювання, виникнення нових видів юридичних осіб чи їх об'єднань, формування окремих особливостей в уже діючих формах є очікуваним та критично необхідним. Глобалізаційні світові процеси стимулюють утворення різноманітних форм та систем

юридичних осіб з дуже складним змістом їхньої правосуб'єктності. Одними із таких особливостей є можливість контролю правосуб'єктності юридичної особи або її обмеження. На перший погляд, внутрішній чи зовнішній контроль правосуб'єктності притаманний будь-якій юридичній особі, проте предметом даного дослідження є особливі форми такого контролю, які виникають у системах юридичних осіб зі складним єдиним управлінським центром (т.з. внутрішній контроль правосуб'єктності), наприклад, у формі холдингових утво-

рень. Іншою визначною особливістю контролю правосуб'єктності юридичних осіб є можливість її договірної чи позадоговірної обмеження (т.з. зовнішній контроль). Дане питання балансує на тонкій межі загальнотеоретичних та прикладних правових досліджень, але становить значний інтерес з боку теорії права задля розробки нових форм та ідей розвитку інституту правосуб'єктності юридичної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дане наукове дослідження є фактично одним із перших комплексних досліджень контролю чи обмеження правосуб'єктності юридичної особи. Окремі питання даного наукового дослідження становили певний інтерес зі сторони як вітчизняних, так і закордонних науковців. Так, окремі науковці, такі як: Грудницька С.М., Єршова І.В., Лаптев В.А., Стадник К.О., Шиткіна І.С. та інші здійснювали комплексне дослідження діяльності холдингів, що становить інтерес зі сторони господарського права. Інші, наприклад, Віхров О.П., Любченко П.М., Бродвій А.М. та інші, досліджували окремі галузеві питання у сфері організаційно-господарських правовідносин. Проте ними не було висвітлено проблемних моментів щодо контролю та обмеження правосуб'єктності юридичної особи, які є предметом цього наукового дослідження.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Комплексно питання можливостей і форм обмеження та контролю правосуб'єктності юридичних осіб не було досліджено а ні на загальнотеоретичному, а ні на галузевому рівні.

Формулювання цілей статті

Головною метою даного наукового дослідження є здійснення аналізу

основних форм контролю та обмеження правосуб'єктності юридичних осіб, їхній вплив на об'єм та зміст правосуб'єктності, а також висвітлення важливих ознак форм такого контролю та обмеження.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження

Сучасний стан розвитку інституту юридичної особи значно випереджає наукову думку та правове регулювання даного інституту. Значний диспозитивізм правового регулювання вказаного інституту права дає змогу суб'єктам даних правовідносин значно впливати на таке складне правове явище як юридична особа, та визначати, контролювати і змінювати об'єм її правосуб'єктності. Відповідно, звичним явищем стає виникнення нових форм та наповнення діючих новим змістом. На нашу думку, доволі незаслуженим є стан розвитку наукової думки щодо ролі та місця юридичної особи у системі суспільних відносин сьогодення, особливо у сучасній Україні. Багато вчених досі продовжують стверджувати про переваги фізичної особи у будь-якого роду взаємовідносинах, нехтуючи юридичною особою і доволі часто сприймають її як правову фікцію. Така позиція є наслідком довготривалого панування радянської школи права не лише в період існування Радянського союзу, але і в період незалежної України, і пояснюється вона панівною роллю держави у суспільстві та нерозумінням і неправильним трактуванням інституту юридичної особи, яку сприймали як певне «продовження» держави. Відповідно, втрачався будь-який зміст правосуб'єктності юридичної особи і в системі тогочасних правових координат вона дійсно виступала певною фікцією. Проте сучасні погляди на юридичну особу та її правосуб'єктність значно відрізняються від радянських, хоча і пе-

ребувають під значним їхнім впливом. Сучасні юридичні особи являють собою складні юридичні утворення із сформованою, цілісною та персоніфікованою правосуб'єктністю, що не викликає сумнівів. Проте їхня правосуб'єктність не завжди є однорідною чи такою ж, як і у інших юридичних осіб. Звичним явищем є виникнення та функціонування різноманітних систем та форм юридичних осіб, правосуб'єктність яких містить свої визначальні особливості та є складною. У системах юридичних осіб зі складною правосуб'єктністю звичним явищем став контроль чи обмеження правосуб'єктності юридичних осіб зовні чи всередині таких утворень. Дослідження такого роду явищ є особливо актуальним та необхідним, враховуючи необхідність розвитку загальнотеоретичних та прикладних уявлень про правосуб'єктність юридичної особи в цілому та окремих особливих її форм.

Як ми вже зазначали раніше, внутрішній контроль притаманний будь-якій юридичній особі через її органи управління, засновників, учасників тощо. Умовно можемо назвати його «внутрішнім контролем» правосуб'єктності. Проте, як і кожне правове явище, цей контроль має свої особливі форми, однією з яких є система юридичних осіб з єдиним управлінським центром, яку прийнято називати холдингом, де такий контроль проявляється найбільше. Холдингові відносини є специфічними відносинами, що виявляються в праві «материнського» товариства керувати дочірніми підприємствами, при збереженні формальної юридичної самостійності останніх [1, с. 171]. Чинне українське законодавство не дає належного визначення поняття «холдинг», а лише «холдингова компанія», як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток,

паїв) двох або більше корпоративних підприємств [2]. На нашу думку, недостатнє визначення законодавчого закріплення поняття «холдингу» не дозволяє належним чином врегулювати дану сферу правовідносин, адже «холдинг» це більш широке поняття, а ніж «холдингова компанія», і включає в себе не лише управляючу («материнську») юридичну особу, але і керовані (корпоративні) підприємства.

Серед основних ознак холдингового утворення можемо виділити наступні:

- Наявність єдиного управлінського центру у формі публічного акціонерного товариства [3];

- Наявність двох та більше корпоративних підприємств [2];

- Наявність стійких внутрішніх відносин контролю і залежності між головною компанією та іншими учасниками холдингу, закріплених в установчих документах його учасників, що визначають організаційну цілісність даного об'єднання;

- Майнова відокремленість і юридична самостійність учасників холдингу, кожен з яких є повноправним суб'єктом взаємовідносин із зовнішнім світом (юридичною особою);

- Проведення єдиної політики в сфері господарського обороту (в тому числі узгоджене використання прибутку та інших фінансових джерел учасників холдингу);

- Обмеження у суб'єктному складі засновників (учасників) холдингової управляючої компанії: господарське товариство не може мати у власності цінні папери холдингової компанії, корпоративним підприємством якої воно є [2];

На перший погляд, холдингове утворення може нагадувати об'єднання підприємств із характерною останньому складною правосуб'єктністю. Дійсно у них є певні спільні ознаки, проте поряд з цим наявні і характерні відмінності,

які дозволяють відділити одне правове явище від іншого.

Так, у холдингових утвореннях відсутня навіть теоретична можливість взаємного зв'язку та контролю: наявний єдиний управлінський центр (холдингова компанія), який визначає основні напрямки та форми діяльності всієї групи. Натомість, корпоративні підприємства не володіють жодними способами впливу на формування волевиявлення групи, головної компанії чи окремих її учасників, тобто вказані взаємозв'язки можна охарактеризувати виключно як вертикальні [4, с. 441].

Корпоративні підприємства не можуть самостійно вийти із холдингової групи, для цього потрібне волевиявлення холдингової компанії, при чому в особливій формі, адже простого рішення виконавчого органу для цього не достатньо, а необхідне волевиявлення вищого органу управління (зборів акціонерів) у формі кваліфікованої більшості.

Складна система холдингових правовідносин створює складну правосуб'єктність учасників такого правового утворення, яка носить ряд характерних особливостей, що виділяють її серед інших складних систем юридичних осіб. Для холдингів вельми специфічним є те, що саме холдингова група не набуває статусу юридичної особи, хоча вона складається з ряду юридичних осіб. Проте, організаційна цілісність холдингу отримує своє вираження в тому, що йому притаманні окремі елементи правосуб'єктності. Варто зазначити, що правосуб'єктність холдингового утворення складається з сукупностей правосуб'єктностей всіх його учасників: як холдингової компанії, так і корпоративних підприємств, а також наявності власних окремих ознак правосуб'єктності. Звісно, така форма складної правосуб'єктності ставить її

на наступну сходинку розвитку порівняно із правосуб'єктністю «звичайної» юридичної особи. Наділення такого «суб'єкта» правосуб'єктністю, навіть частковою, є наслідком існування триваючого зв'язку суб'єкта і держави. Саме в силу наявності такого зв'язку на всяку правосуб'єктну особу покладаються обов'язки принципового характеру – дотримуватися законів і норм моралі, здійснення суб'єктивних права відповідно до їх соціального призначення. Так, наприклад, законодавство України про захист економічної конкуренції розглядає в якості суб'єкта господарювання групу суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими [5]. При цьому така група може бути притягнута до відповідальності у випадку порушення законодавства про захист економічної конкуренції, що, фактично, є одним із елементів правосуб'єктності – деліктоздатністю. Іншим прикладом можемо назвати консолідовану фінансову звітність, яку зобов'язані складати та подавати підприємства, що контролюють інші підприємства (материнські підприємства) [6].

Поряд з внутрішніми обмеженнями правосуб'єктності звичним явищем є і зовнішнє обмеження правосуб'єктності юридичної особи. Умовно назвемо його «зовнішнім контролем». Варто зазначити, що зовнішнє обмеження правосуб'єктності юридичної особи є характерним і поширеним явищем сьогодення. Так, Господарський кодекс України дає визначення організаційно-господарських зобов'язань як господарських зобов'язань, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-гос-

подарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [3]. Варто зазначити, що законодавець відносить організаційно-господарські правовідносини до сфери відання господарського права, в той час як окремі елементи такого виду правовідносин знаходять своє місце не лише у господарському праві, але і в інших галузях, проте не настільки виражено. Організаційно-господарські зобов'язання можуть бути як договірними, так і позадоговірними, та виникають між суб'єктами господарювання [7, с. 39]. Якщо у випадку договірних взаємовідносин підставою для виникнення організаційно-господарських зобов'язань є договір, то Господарський кодекс України не дає вичерпного переліку позадоговірних організаційно-господарських зобов'язань [3]. Як один з видів позадоговірних організаційно-господарських зобов'язань можемо вказати правовідносини між суб'єктами господарювання, у разі якщо один з них є щодо іншого дочірнім підприємством, що також є притаманним і холдинговим утворенням [8, с. 146]. Така правова конструкція часто використовується в стратегічних галузях економіки, де набуває форми холдингу [9, с. 239].

Вплив «зовнішніх факторів» на об'єм та зміст правосуб'єктності юридичної особи знаходить своє відображення швидше у виникненні нових обмежень чи бар'єрів, ніж в «урізання» наявного об'єму правосуб'єктності. Так, якщо буквально трактувати законодавче визначення, то можемо побачити обов'язок учасника організаційно-господарських правовідносин вчинити певну дію чи утриматись від її вчинення, а на противагу цьому обов'язку стоїть право управненої сторони вимагати належного виконання обов'язку. Тобто, основним елементом можемо вказати,

перш за все, обов'язок однієї із сторін. «Зовнішні обмеження» не здатні відібрати в юридичної особи певне право, а лише обмежити можливість його реалізації. Таке твердження знаходить своє неодноразове застосування в чинному законодавстві України, де визначається, що відмова від того чи іншого права може визнаватись нікчемною.

Висновки та перспективи подальшого дослідження

Вивчення такого складного явища як юридична особа не повинно зупинятись на досягненнях правової думки та законодавчого регулювання сьогодення. Сучасні реалії диктують нам жорсткі умови та необхідність адаптації до вимог сучасного суспільства. Глибинний аналіз правового інституту правосуб'єктності юридичної особи, її нових форм та проявів, обмежуючих чи стримуючих факторів, повинен дати новий поштовх для трансформації, розвитку та змін вже діючих форм. Вивчення та розуміння тих особливих факторів, які можуть обмежувати правосуб'єктність юридичної особи є критично необхідним. Підсумовуючи результати нашого наукового дослідження можемо зазначити наступне:

- Необхідним та перспективним вбачається подальше вивчення факторів, які впливають на здійснення контролю чи обмеження правосуб'єктності юридичної особи, особливо з точки зору розвитку транснаціональних корпорацій та зв'язків.

- «Внутрішній контроль» правосуб'єктності юридичної особи притаманний всім без виключення юридичним особам через систему їхніх органів управління, проте окремі форми породжують складну правосуб'єктність, яка повинна стати об'єктом не лише галузевих, а й загальнотеоретичних досліджень.

- «Зовнішній контроль» правосу-

б'єктності юридичної особи впливає не стільки на зміст, скільки на форму правосуб'єктності: виникають переважно обов'язки вчинення або утримання від вчинення певних дій.

- Критично необхідним є приведення чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності окремих

юридичних осіб та їх об'єднань до вимог сьогодення. Так, холдингові утворення можуть утворюватися не лише у тій формі, яку визначає закон (холдингова компанія (акціонерне товариство) – дочірнє підприємство), а й у формі фактичних холдингових правовідносин (де холдингова компанія є такою за змістом, а не за формою).

Література

1. Стадник К.О. Проблеми правового забезпечення холдингових відносин у сфері господарювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. №4 (19). С. 170-179.
2. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 34. Ст. 291.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
4. Добровольська В. В. (2014) Щодо контролюючого характеру вертикальних відносин у сфері господарювання. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу*. (Україна, Одеса, 16-17 травня 2014 р.), Одеса: Фенікс. С. 440-442.
5. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. №2210-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365.
7. Ілларионов О. Ю. Організаційно-господарські правовідносини в контексті виконання положень угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Юридичний бюлетень*. 2016. №. 2. С. 34-43.
8. Віхров О. Недоговірні організаційно-господарські зобов'язання та їх види. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 141-149.
9. Череповський Е.В. Правова та функціональна природа організаційно-господарських відносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. №2 (17). С. 235-245.

References

1. Stadnik, K.O. (2014), "Problems of legal support of holding relations in the sphere of management", *Visnik Nacional'nogo Universitetu imeni Yaroslava Mudrogo*, vol.4 (19), pp.170-179.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "About holding companies in Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 94, St. 291.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "Economic Code of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 18, St. 144.
4. Dobrovol'ska, V.V. (2014), "On the controlling nature of vertical economic relations Legal life of modern Ukraine", *Materiali Mizhnarodnij naukovoї konferentsii profesors'ko-vikladac'kogo ta aspirants'kogo skladu* [International Scientific Conference of teaching staff and graduate students], *Pravove gittya suchasnoi Ukrainy* [Legal life of modern Ukraine], Feniks, Odessa, Ukraine, pp.440-442.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On protection of economic competition", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 12, St. 64.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 40, St. 365.

7. Parionov, U.O. (2016), “Organizational and economic relations in the context of the implementation of the provisions of the Association Agreement with the European Union”, *Uridicnij Bulletin*, vol.2, pp.34-43.

8. Vihrov, O. (2011), “Incorrect organizational and economic obligations and their types”, *Visnik Akademiji Pravovih nauk*, vol.2, pp.141-149.

9. Cherepovskij, E.V (2014), Legal and functional nature of organizational and economic relations, *Visnik Nacional'nogo Universitetu imeni Yaroslava Mudrogo*, vol.2 (17), pp.235-245.

Стаття надійшла до редакції 9.01.2020 року